

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΔΩΔΩΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2003

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟΝ
ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΧΗΣ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΔΕΛΦΟΥΣ ΚΑΙ ΠΥΘΑΓΟΡΕΩΣ

ΔΕΛΦΙΝΗ

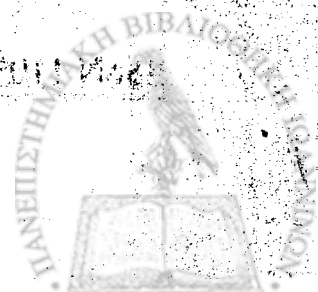
ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ
ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ
ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΧΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΔΕΛΦΟΥΣ ΚΑΙ ΠΥΘΑΓΟΡΕΩΣ

ΚΑΘΗΜΕΡΑ

ΤΕΥΧΟΣ 1

Εκδοτική Επιτροπή:

Γεώργιος Πλουμίδης, Διευθυντής

Βασιλεία Κοντορίνη

Βασίλης Νιτσιάκος

Κωνσταντίνος Κόμης

Σπυριδούλα Κοντορλή-Παπαδοπούλου

* Ο συγγραφέας κάθε μελέτης έχει και την αποκλειστική ευθύνη για το περιεχόμενό της

ISSN 1105-705X

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΕΤΗΡΙΔΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΔΩΔΩΝΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2003

ΒΑΣΙΛΗΣ Ν. ΚΟΛΙΟΣ

ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΗΣ ΤΗΣ ΔΙΑΣΠΟΡΑΣ:
Ο ΣΥΛΒΕΣΤΡΟΣ ΚΩΣΤΑΡΕΛΛΗΣ
ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑ ΟΡΛΩΦΙΚΑ

Είναι γνωστό ότι το Κρατικό Αρχείο Βενετίας (ASV) είναι από τα πλουσιότερα και σημαντικότερα αρχεία για τη μελέτη της μεσαιωνικής και νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας και κυρίως της ιστορίας πολλών μεσογειακών χωρών. Και τούτο γιατί οι Βενετοί με τις καλά οργανωμένες υπηρεσίες τους συγκέντρωναν ποικίλο υλικό για θέματα που τους αφορούσαν άμεσα ή έμμεσα. Ο όγκος του αρχειακού υλικού του ASV, που σχετίζεται με το ρωσοτουρκικό πόλεμο στα 1768-1774 και την εμπλοκή των Ελλήνων σ' αυτόν, είναι τεράστιος και η αξία του ανεκτίμητη.

Ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, οι κινήσεις του ρωσικού στόλου - που είχε φτάσει από τη Βαλτική στη Μεσόγειο στα 1770 – και η ταυτόχρονη εξέγερση των Ελλήνων εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, δηλ. τα γνωστά ως «Ορλωφικά», παρακολουθούνταν στενά από τη βενετική κυβέρνηση, γιατί, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της, διακυβεύονταν ύψιστα συμφέροντά της από τις διεθνείς εξελίξεις. Η Βενετία εκείνη την περίοδο βρισκόταν σε παρακμή, είχε επίγνωση των αδυναμιών της και τηρούσε πολιτική ουδετερότητας, γιατί πίστευε ότι ήταν η πιο ενδεδειγμένη για την προάσπιση των συμφερόντων της. Στις επανειλημμένες προσπάθειες των Ρώσων να προσεταιριστούν τους Βενετούς, ώστε να τους έχουν συμμάχους σε κοινό αντιτουρκικό αγώνα, οι Βενετοί όχι μόνο απέφευγαν οποιαδήποτε εμπλοκή τους, αλλά θεωρούσαν και τη δράση του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο επιζήμια για τα συμφέροντά τους, γιατί φοβούνταν την Οθωμανική αυτοκρατορία. Οι βενετικές κτήσεις στη Δαλματία, το Μαυροβούνιο και τα Ιόνια νησιά γειτόνευαν με τις αντίστοιχες οθωμανικές και η στρατιωτική αδυναμία της Βενετίας καθιστούσε σχεδόν αδύνατη την αποτελεσματική υπεράσπισή τους. Εξάλλου, ήταν πολύ πιθανό οι αναταραχές και οι εξεγέρσεις που ξεσπούσαν στα δυτικά και νότια παράλια της Βαλκανικής και στην ενδοχώρα τους να μεταφερθούν και στους Δαλματούς, Μαυροβούνιους και Επτανήσιους υπηκόους της. Αν μάλιστα ληφθεί υπόψη και η αυξημένη επιρροή που ασκούσε εκείνη την περίοδο

στην εξωτερική πολιτική της Βενετίας η γειτονική της Αυστρία – η οποία έβλεπε καχύποπτα τη ρωσική διείσδυση στη Μεσόγειο – εύκολα γίνεται αντιληπτό γιατί η βενετική κυβέρνηση παρέμεινε αμετακίνητη στην πολιτική της ουδετερότητας που είχε χαράξει¹. Είχε δώσει σαφείς εντολές στους διπλωμάτες και τους πράκτορές της να την ενημερώνουν άμεσα για οτιδήποτε σχετικό με το ρωσοτουρκικό πόλεμο και την εμπλοκή των Ελλήνων υπέπιπτε στην αντίληψή τους.

Ανακάλυψαν λοιπόν ότι σε πολλές πόλεις της Ιταλίας είχε ιδρυθεί ένα ευρύ δίκτυο Ελλήνων πρακτόρων, κυρίως Ηπειρωτών. Το δίκτυο αυτό συνεργαζόταν με τους Ρώσους. Ηγετικό ρόλο σ' αυτό έπαιζε ο επιτετραμμένος της Ρωσίας στη Βενετία, ο Πάνος Μαρούτσης². Συνεργάτες του ήταν επιφανή μέλη των ελληνικών παροικιών της Ιταλίας (της Βενετίας, του Λιβόρνου, της Τεργέστης, της Μεσσήνης και του Ότραντο). Σκοπός του δικτύου ήταν η καλύτερη προετοιμασία και η ενίσχυση της εξέγερσης στην Ελλάδα, ο εφοδιασμός του ρωσικού στόλου της Μεσογείου με τρόφιμα και πολεμοφόδια, η στρατολόγηση ορθοδόξων (Ελλήνων και Σκλαβούνων) που θα επάνδρωναν το ρωσικό στόλο και η έγκαιρη μεταβίβαση της αλληλογραφίας ανάμεσα στη ρωσική κυβέρνηση (Αγία Πετρούπολη) και τους αρχηγούς του ρωσικού στόλου (Λιβόρνο, Αιγαίο). Οι ομόδοξοι Ρώσοι φάνταζαν ως ελευθερωτές στα μάτια των μελών του δικτύου³. Υπακούοντας στις οδηγίες της κυβέρνησής του, ο Βενετός πρόξενος στη Μεσσήνη της Σικελίας Anselmo Perelli πληροφορούσε τακτικά τους

1. Ανάλυση της διεθνούς κατάστασης, των προσπαθειών της Ρωσίας να προσεταιριστεί τη Βενετία και της στάσης της τελευταίας βλ. Βασίλης Ν. Κολιός, *Ο Πάνος Μαρούτσης και η συμβολή του στα Ορλωφικά (1768 - 1774)*, Ιωάννινα 1994 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή). Πλούσια διεθνή βιβλιογραφία για την αποστολή ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο και την ελληνική εξέγερση που ακολούθησε βλ. Franco Venturi, *La rivolta Greca del 1770 e il patriottismo dell' età dei lumi*, Roma 1986, σ. 35-42. Ελπίζουμε ότι η δημοσίευση των πρακτικών του Συνεδρίου "Η Ρωσική Παρουσία στο Αιγαίο 1768-1774", (Νάουσα Πάρου, 3-6 Οκτωβρίου 2001) θα συμβάλει στον εμπλουτισμό της βιβλιογραφίας, ιδίως με την παρουσίαση ρωσικών πηγών και μελετών.

2. Ο Μαρούτσης υπηρετούσε τότε ως διπλωματικός εκπρόσωπος της Ρωσίας στη Βενετία. Είχε μάλιστα το δικαίωμα να εκπροσωπεί τη Ρωσία και στα άλλα ιταλικά κράτη. Έφερε το βαθμό του επιτετραμμένου, τον τίτλο του μαρκήσιου και ο διορισμός του το 1768 σ' αυτή τη θέση σχετίζεται άμεσα με το ρωσοτουρκικό πόλεμο, που τότε είχε ξεσπάσει, και τις ρωσικές βλέψεις για προσεταιρισμό της Βενετίας. Περισσότερα για τη δράση του βλ. Κολιός, *Πάνος Μαρούτσης*.

3. Λεπτομέρειες για το δίκτυο βλ. ό.π., σ. 167-171, 207-214, 242, 243, 274-277.

προϊσταμένους του στη Βενετία, τους V Savi alla Mercanzia⁴, για τις κινήσεις του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο. Η Μεσσήνη ανήκε τότε στο «βασίλειο των δύο Σικελιών», (Κάτω Ιταλία και Σικελία με πρωτεύουσα τη Νάπολη). Η κυβέρνηση του βασιλείου τηρούσε πολιτική ουδετερότητας κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο. Επειδή η Μεσσήνη βρισκόταν σε κομβικό σημείο της πορείας των ρωσικών πλοίων που έκαναν τη διαδρομή ανάμεσα στο Λιβόρνο (το οποίο οι Ρώσοι το χρησιμοποιούσαν ως κύρια βάση του στόλου τους) και το Αιγαίο, ο Perelli παρακολουθούσε τις ρωσικές κινήσεις, μάθαινε διάφορες πληροφορίες και ενημέρωνε με αρκετές λεπτομέρειες τους προϊσταμένους του στη Βενετία⁵. Τους μεταβίβαζε επίσης πληροφορίες που έφθαναν στους Έλληνες εμπόρους της Μεσσήνης για τις εξελίξεις των Ορλωφικών στην Ελλάδα, για πειρατείες ελληνικών κουρσάρικων πλοίων που βρίσκονταν στην υπηρεσία της Ρωσίας, καθώς και για τη δράση Ελλήνων που είχαν προσχωρήσει στους Ρώσους⁶.

Στις 6 Αυγούστου 1771 με αναφορά του προς τους V Savi alla Mercanzia τους πληροφόρησε ότι ο Γιαννιώτης έμπορος Συλβέστρος Κωσταρέλλης, κάτοικος Μεσσήνης, ήταν πράκτορας και πληροφοριοδότης των Ρώσων και ότι αλληλογραφούσε με τους αδελφούς Ορλώφ⁷. Με νέες του αναφορές στις 20 Αυγούστου και 8 Οκτωβρίου 1771 ειδοποιούσε τους V Savi alla Mercanzia για επαφές του Κωσταρέλλη με Άγγλους και Ρώσους πλοιάρχους, που του μετέφεραν γράμματα και προμηθεύονταν διάφορα εφόδια για τις ανάγκες του στόλου τους. Για την εξεύρεση αυτών των προμηθειών είχε φροντίσει προηγουμένως ο Κωσταρέλλης, κάνοντας αγορές από τη Μεσσήνη και από την Κατάνια⁸. Από τις αναφορές

---

4. Αρχή αντίστοιχη με το σημερινό Υπουργείο Εμπορίου. Σ' αυτή υπέβαλλαν τις αναφορές τους οι πρόξενοι της Βενετίας.

5. Οι αναφορές του βρίσκονται στο ASV, *V Savi alla Mercanzia*, busta [=φάκελος] 720, "Lettere dei consoli (Messina 1749-1797)".

6. Βλ. ό.π., αναφορές του Perelli στις 13 Φεβρουαρίου 1769 m.v. [=1770], 18 Δεκεμβρίου 1770, 1 Ιανουαρίου 1770 m.v. [=1771] και 26 Φεβρουαρίου 1770 m.v. [=1771].

7. Ό.π., αναφορά του Perelli στις 6 Αυγούστου 1771.

8. Ό.π., αναφορές του Perelli στις 20 Αυγούστου και 8 Οκτωβρίου 1771. Είναι βέβαια γνωστό ότι οι Άγγλοι βοήθησαν τους Ρώσους στην αποστολή του στόλου τους στη Μεσόγειο. Βλ. Franco Venturi, *Settecento riformatore*, τ. III, *La prima crisi dell' Antico Regime (1768-1776)*, Torino 1979 σ. 3, 4, και 4 σημ. 1, όπου και βιβλιογραφία για τις αγγλορωσικές σχέσεις αυτή την περίοδο. Βλ. και Isabel De Madariaga, *Russia in the Age of Catherine the Great*. New Haven and London 1981, σ. 209, 210.

του Perelli εξάγεται ότι ο Σουλβέστρος Κωσταρέλλης φρόντιζε κυρίως για τον ανεφοδιασμό των πλοίων του ρωσικού στόλου και βρισκόταν σε στενή επαφή με τους αρχηγούς αυτού και με συνεργάτες των Ρώσων. Τη δραστηριότητα αυτή ο Κωσταρέλλης τη συνέχισε καθ' όλη τη διάρκεια του ρωσοτουρκικού πολέμου.

Τον Απρίλιο του 1774 ο Perelli έμαθε ότι ο Κωσταρέλλης σκόπευε να επισκεφτεί το Λιβόρνο και τη Βενετία. Επειδή τον θεωρούσε πρόσωπο επικίνδυνο για τα βενετικά συμφέροντα, έγραψε στις 12 Απριλίου 1774 μια αναφορά προς τους Inquisitori di Stato (δηλ. τις μυστικές υπηρεσίες της Βενετίας)⁹, με την οποία τους προειδοποιούσε για την προσεχή άφιξη του Κωσταρέλλη εκεί. Η αναφορά του είναι πολύ σημαντική, γιατί παρέχει ενδιαφέρουσες πληροφορίες όχι μόνο για τις δραστηριότητες του Κωσταρέλλη κατά το ρωσοτουρκικό πόλεμο αλλά και για την προσωπικότητά του¹⁰.

Συγκεκριμένα ανέφερε ότι ο Σουλβέστρος ήταν γιος του Γιαννιώτη Εμμανουήλ Κωσταρέλλη. Ο πατέρας του είχε εγκατασταθεί στη Μεσσήνη και είχε πλουτίσει αρκετά ασχολούμενος με το εμπόριο. Ο Σουλβέστρος ήταν περίπου 45 χρονών, χαμηλού ύψους, πολυτάλαντος και «προικισμένος από τη φύση με ασυνήθιστη ευγλωττία». Ο Perelli μάλιστα τον θεωρούσε τόσο δεινό και πανούργο ομιλητή, ώστε να παρουσιάζει μερικές φορές ακόμη και το «μαύρο ως άσπρο». Επειδή ο Σουλβέστρος ήταν καλός γνώστης της ιστορίας και της φιλοσοφίας, παρουσιαζόταν και ως έμπειρος στις πολιτικές υποθέσεις, με τέτοιο βαθμό αυτοπεποίθησης, ώστε να θεωρεί «κατά τρόπο απόλυτο την άποψή του ως αξίωμα», συνέχιζε ο Perelli. Οι Έλληνες της Μεσσήνης τον αναγνώριζαν ως ηγέτη τους¹¹. Οι

9. Αν το θέμα ενδιέφερε τους Inquisitori di Stato – όπως ήταν η άφιξη στη Βενετία επικίνδυνων προσώπων – τότε οι πρόξενοί της δεν υπέβαλλαν τις αναφορές τους στους V Savi alla Mercanzia αλλά απευθείας στους Inquisitori di Stato. Για την οργάνωση και τις δραστηριότητες των μυστικών υπηρεσιών της Βενετίας βλ. Paolo Preto. *I servizi segreti di Venezia*. Milano 1994.

10. ASV, *Inquisitori di Stato*. busta 514. fascicolo [=υποφάκελος] «*Dispacci dai consoli in Messina (1774 -1785)*», αναφορά του Anselmo Perelli στις 12 Απριλίου 1774. Συνοπτική παρουσίαση της αναφοράς του βλ. Κολιός, *Πάνος Μαρούτσος*, σ. 276. Η αναφορά δημοσιεύεται ολόκληρη στο παράρτημα αυτού του άρθρου (έγγραφο Α).

11. Για την ελληνική παροικία της Μεσσήνης βλ. Ι. Κ. Χασιώτης, *Μεταξύ οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο ελληνικός κόσμος στα χρόνια της τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 91, 103, 157, 159, 161.

υπόλοιποι Έλληνες, τόσο οι υπήκοοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας όσο και της Βενετίας, τον είχαν σε μεγάλη υπόληψη. Είχε στενές σχέσεις με πολλούς Έλληνες του Μοριά, του Αρχιπελάγους (Αιγαίου) και των Ιονίων νήσων. Τον γνώριζαν καλά και οι σημαντικότεροι Έλληνες της Βενετίας, και ιδιαίτερα ο Μαρούτσης¹².

Αφού ολοκλήρωσε τις πληροφορίες για την προσωπικότητα και τις γνωριμίες του Κωσταρέλλη, ο Perelli αναφέρθηκε στη συνέχεια και στη δράση του κατά την περίοδο 1770-1774. Πληροφόρησε τους Inquisitori di Stato ότι ο Κωσταρέλλης επέκτεινε τον κύκλο των επαφών του με την ευκαιρία της καθόδου του ρωσικού στόλου στη Μεσόγειο. Με τη μεσολάβηση, κυρίως, του Αντώνιου Παπά, κατοίκου Τεργέστης¹³, σύσφιξε τις σχέσεις του με τους αρχηγούς αυτού του στόλου. Φρόντιζε για τον εφοδιασμό – με τις επιτρεπόμενες από την κυβέρνηση της Νάπολης προμήθειες – των πλοίων του ρωσικού στόλου που περνούσαν από το στενό της Μεσσήνης. Συχνά όμως εφοδίαζε τους Ρώσους και με κρυφές προμήθειες σίτου και αλεύρων, όχι μόνο από τη Μεσσήνη αλλά και από άλλα λιμάνια της Σικελίας. Διατηρούσε αλληλογραφία με τον Αλέξιο Ορλώφ και με άλλους αξιωματούχους του ρωσικού στόλου, ενημερώνοντάς τους για οτιδήποτε θεωρούσε αναγκαίο να μάθουν. Αλληλογραφούσε επίσης και με πράκτορες και διπλωμάτες της Ρωσίας που ήταν επιφορτισμένοι να εξυπηρετούν το ρωσικό στόλο σε διάφορα λιμάνια, όπως με το διπλωματικό εκπρόσωπο της Ρωσίας στη Μάλτα¹⁴.

---

12. Ο Πάνος Μαρούτσης γνώριζε καλά το Συνβέστρο Κωσταρέλλη, γιατί ήταν και οι δυο Γιαννιώτες και συνεργάζονταν στενά στα πλαίσια του δικτύου των Ελλήνων της Ιταλίας που βοηθούσαν τους Ρώσους..

13. Ο Αντώνιος Παπάς είχε διοριστεί από τη Μεγάλη Αικατερίνη στις 8 Αυγούστου 1769 ως πρόξενος της Ρωσίας στην Τεργέστη. Παρόλο που οι Αυστριακοί ενέκριναν το διορισμό του πολύ αργότερα (τέλη 1773 – αρχές 1774), αυτός είχε δραστηριοποιηθεί στην Τεργέστη από το 1769. Συνεργαζόταν με τον Πάνο Μαρούτση και φρόντιζε για την αγορά και τον εξοπλισμό πλοίων που θα ενσωματώνονταν στο ρωσικό στόλο της Μεσογείου, για την αγορά τροφίμων και πολεμοφοδίων γι' αυτό το στόλο, καθώς και για τη στρατολογία οπλιτών (κυρίως Σκλαβόνων από τις κοντινές στην Τεργέστη περιοχές της Ιστρίας, της Δαλματίας και του Μαυροβούνιου) που θα επάνδρωναν τις δυνάμεις των Ρώσων στη Μεσόγειο. Για τη δράση του βλ. Κολιός, *Πάνος Μαρούτσης*, σ. 207-210. Πληροφορίες για τον Παπά βλ. και Όλγα Κατσαρδής-Heinig, *Η ελληνική παροιμία της Τεργέστης (1751-1830)*, Αθήνα 1986, σ. 310, 310 σημ. 18 και 19, 311.

14. Πρόκειται για τον Ιταλό Giorgio Cavalcabò, ο οποίος ήταν επιτετραμμένος της Ρωσίας στη Μάλτα από τις 27 Ιανουαρίου 1770 ως τις 29 Απριλίου 1776. Βλ. Otto Friedrich

Συνεχίζοντας ο Perelli ανέφερε ότι ο Κωσταρέλλης ήταν τόσο φανατικός φιλορώσος, ώστε «ξεπερνούσε σ' αυτό όλους τους άλλους Έλληνες». Εξυμνούσε τους Ρώσους όχι μόνο προφορικά αλλά και γραπτώς, παρομοιάζοντάς τους με αγγέλους που κατέβηκαν από τον ουρανό, για να ελευθερώσουν την χριστιανοσύνη από τον τουρκικό ζυγό¹⁵. Προσπαθούσε με τις ενέργειές του αυτές να δείξει πόσο ωφέλιμη θα ήταν για τα ευρωπαϊκά έθνη η ήττα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η αποκατάσταση της αρχαίας Ελλάδας. Θεωρούσε τους Ρώσους ως τους πιο αγαπητούς στον κόσμο, αποκαλώντας τους ως ήρωες του αιώνα και άξιους να κατακτήσουν την παγκόσμια κυριαρχία. Όσο όμως εξυμνούσε τους Ρώσους άλλο τόσο περιφρονούσε τα άλλα έθνη. Ο Perelli μάλιστα τον θεωρούσε πολύ μεγάλο εχθρό της Βενετίας, γεγονός που τον έκανε να αμφιβάλει αν ο Κωσταρέλλης θα τολμούσε να πάει τελικά στη Βενετία, γιατί θα αντιμετώπιζε προβλήματα λόγω του έντονου φιλορωσισμού του και της αντιπάθειας που έτρεφε για τη βενετική κυβέρνηση¹⁶. Έκλεινε, τέλος, την αναφορά του προς τους Inquisitori di Stato, λέγοντας ότι ήταν υποχρέωσή του να τους προειδοποιήσει, για να έχουν μια πλήρη γνώση του Κωσταρέλλη¹⁷.

Στις 7 Μαΐου 1774 οι Inquisitori di Stato ευχαρίστησαν τον Perelli για τις πληροφορίες του¹⁸. Ταυτόχρονα ανέθεσαν στον έμπειρο πράκτορά τους Angelo Tamiazzo την παρακολούθηση του Κωσταρέλλη, αν ερχόταν στη Βενετία. Δυο μέρες αργότερα ο Tamiazzo τους ενημέρωσε για την άφιξη του Κωσταρέλλη. Είχε φτάσει πριν από λίγες μέρες από το Λιβόρνο

Winter, *Repertorium der diplomatischen Vertreter aller Länder, III (1764-1815)*, Graz-Köln 1965, σ. 357. Για βιογραφικά του βλ. Alain Blondy, L' Ordre de Malte et Malte dans les affaires Polonaises et Russes au XVIIIe siècle, *Revue des Études slaves*, τ. 66/4 (1994), σ. 740 σημ. 30.

15. Πολλοί Έλληνες εξυμνούσαν τους Ρώσους, και ιδιαίτερα τη Μεγάλη Αικατερίνη και τους αδελφούς Ορλώφ. Βλ. Venturi, *Settecento riformatore*, σ. 74-153, για το πώς έβλεπε τους Ρώσους ο παροικιακός ελληνισμός της Ιταλίας, καθώς και για τα κείμενα που εκδόθηκαν τότε.

16. Πιθανόν η αντιπάθεια αυτή να οφείλεται στην επίμονη άρνηση των Βενετών να συμπαραταχθούν με τους Ρώσους εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

17. ASV, *Inquisitori di Stato*, busta 514, ό.π., 12 Απριλίου 1774.

18. Ό.π., busta 4, 7 Μαΐου 1774.

μαζί με άλλους Έλληνες, έμενε στο σπίτι του Χρήστου Ιωάννου¹⁹ και επισκεπτόταν συχνά το συμπατριώτη του Πάνο Μαρούτση, με τον οποίο ήταν στενοί φίλοι²⁰. Το Σεπτέμβριο του 1774 ο Κωσταρέλλης επισκέφθηκε ξανά τη Βενετία. Παρόλο που είχε τελειώσει ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, οι Βενετοί εξακολούθουσαν να ενδιαφέρονται για τους λόγους της άφιξής του εκεί και για τα πρόσωπα τα οποία θα συναντούσε. Ανέθεσαν την παρακολούθησή του στον Tamiazzo και σε έναν άλλο πράκτορά τους, τον Antonio Andrioli. Αυτοί έμαθαν ότι ο Κωσταρέλλης φιλοξενούνταν από το Στέφανο Καραγιάννη²¹ και ότι σύχναζε στο σπίτι του Μαρούτση,

19. Δε γνωρίζουμε για ποιον Χρήστο Ιωάννου πρόκειται. Ο Μέρτζιος (Κ. Δ. Μέρτζιος, Το εν Βενετία Ηπειρωτικόν Αρχείον, *Ηπειρωτικά Χρονικά*, τ. 11 (1936), σ. 231, 232) αναφέρει δυο Ηπειρώτες μέλη της Ελληνικής Κοινότητας Βενετίας με αυτό το όνομα. Ο πρώτος πέθανε το 1796 και ο δεύτερος το 1817. Η Ξανθοπούλου-Κυριακού (Αρτεμη Ξανθοπούλου-Κυριακού, *Η Ελληνική Κοινότητα της Βενετίας (1797-1866)*, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 236) μνημονεύει και τρίτο πρόσωπο μ' αυτό το όνομα. Ήταν έμπορος από τη Θεσσαλονίκη και είχε εγγραφεί ως μέλος της Ελληνικής Κοινότητας Βενετίας το 1756.

20. ASV, *Inquisitori di Stato*, busta 633, fasc. ετών 1772-1774, αναφορά του Α. Tamiazzo στις 9 Μαΐου 1774. Η αναφορά του δημοσιεύεται στο παράρτημα αυτού του άρθρου (έγγραφο Β). Ο Tamiazzo ήταν ικανός και αξιόπιστος πληροφοριοδότης των Βενετών. Είχε κατορθώσει να συνάψει φιλικές σχέσεις με πολλούς Έλληνες της Βενετίας και οι αναφορές του περιέχουν αρκετές πληροφορίες γι' αυτούς, αλλά και για όσους Έλληνες έφθαναν στη Βενετία. Στη σειρά *Inquisitori di Stato* του ASV υπάρχουν δυο ογκώδεις φάκελοι (buste 633 και 634) με τις αναφορές του από το 1769 ως το 1791. Οι Βενετοί τον εμπιστεύονταν – γι' αυτό άλλωστε τον χρησιμοποιούσαν ως πληροφοριοδότη τους για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα – και του ανέθεταν συχνά παρακολουθήσεις Ελλήνων, λόγω της ευκολίας με την οποία τους προσέγγιζε.

21. Ο Στέφανος Καραγιάννης ήταν έγκριτο μέλος της Ελληνικής Κοινότητας Βενετίας από το 1743 και είχε χρηματίσει πρόεδρος της το 1755. Γι' αυτόν βλ. Μ. Ι. Μανούσας, *Ανέκδοτα πατριαρχικά γράμματα (1547-1806) προς τους εν Βενετία μητροπολίτας Φιλαδελφείας και την Ορθόδοξον Ελληνικήν Αδελφότητα*, Βενετία 1968, σ. 104, 105 σημ. 8. Ήταν μέλος της πλούσιας οικογένειας Καραγιάννη, που καταγόταν από τα Γιάννινα. Πολλά μέλη της μετακόμισαν στη Βενετία, ασκώντας το επάγγελμα του εμπόρου. Για την οικογένεια αυτή βλ. [Ανώνυμος], *Ανέκδοτα τινά αποβλέποντα την εκ της εν Ηπείρω διασήμευ πόλεως των Ιωαννίνων ευγενή οικογένεια Καραϊωάννη, Λόγιος Ερμής*, τ. Ζ' (1817), σ. 434-436. Π Αραβαντινός, *Χρονογραφία της Ηπείρου των τε ομόρων Ελληνικών και Ιλλυρικών χωρών*, τ. 2, εν Αθήναις 1856, σ. 262 σημ. 1. Παντελής Μ. Κοντογιάννης, *Ειδήσεις περί του ηπειρωτικού οίκου Καραγιάννη, Τεσσαρακονταετηρίς καθηγεσίας Κ. Σ. Κόντου*, εν Αθήναις 1909, σ. 188-198. Μέρτζιος, *Ηπειρωτικόν Αρχείον*, σ. 140, 150, 151, 320 σημ. 16. Michail-Dimitri Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce d' Albanie et de Constantinople*, Paris 1983, σ. 184.

με τον οποίο είχε μακρές μυστικές συνομιλίες²². Δυστυχώς, όμως, δεν μπορέσαμε να βρούμε άλλες πληροφορίες που να φωτίζουν περισσότερο την προσωπικότητα και τη δράση αυτού του Γιαννιώτη της διασποράς.

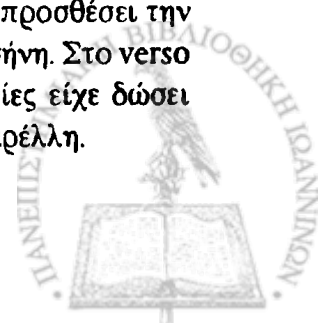
Με τη βοήθεια, λοιπόν, των πρακτόρων της η κυβέρνηση της Βενετίας είχε πετύχει να συγκεντρώσει αρκετές πληροφορίες για τις ρωσικές κινήσεις στη Μεσόγειο, καθώς και για τη βοήθεια που πρόσφεραν οι Έλληνες στους Ρώσους. Αυτές οι αρχειακές πηγές δίνουν τη δυνατότητα στους μελετητές της περιόδου των Ορλωφικών να συνθέσουν πληρέστερα την εικόνα της ελληνικής συμμετοχής στο ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1768-1774.

Από το σύνολο των πληροφοριών του Perelli αξίζει να τονιστεί ιδιαίτερα εκείνο το σημείο που αναφέρεται στην προσωπικότητα του Κωσταρέλλη. Είχε αξιοσημείωτες διαλεκτικές ικανότητες, ήταν ηγετική μορφή μεταξύ των Ελλήνων της Μεσσήνης και απολάμβανε της εκτίμησης πολλών σημαντικών Ελλήνων και πέρα από τα στενά όρια της Μεσσήνης.

Στη συνέχεια εκδίδουμε την αναφορά του Perelli προς τους *Inquisitori di Stato* (έγγραφο Α), καθώς και την αναφορά του Tamiazzo της 9ης Μαΐου 1774 (έγγραφο Β).

---

22. ASV, *Inquisitori di Stato*, busta 544, fasc. *Andrioli Antonio (1771 ... 1795)*, αναφορά του Tamiazzo στις 17 Σεπτεμβρίου 1774 και δυο χ.χ. αναφορές του Andrioli. Στο verso της πρώτης αναφοράς του Andrioli ο γραμματέας των *Inquisitori di Stato* έχει προσθέσει την ημερομηνία 15 Σεπτεμβρίου 1774 και ότι ο Κωσταρέλλης ήρθε από τη Μεσσήνη. Στο verso της αναφοράς του Tamiazzo ο ίδιος γραμματέας έχει σημειώσει τι οδηγίες είχε δώσει στους πληροφοριοδότες για την παρακολούθηση των κινήσεων του Κωσταρέλλη.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ*

ΕΓΓΡΑΦΟ Α

Περίληψη.- Ο πρόξενος της Βενετίας στη Μεσσήνη Anselmo Perelli πληροφορεί τους Inquisitori di Stato για την προσεχή άφιξη στη Βενετία του Συλβέστρου Κωσταρέλλη, τον οποίο θεωρεί επικίνδυνο για τα βενετικά συμφέροντα. Σκιαγραφεί την προσωπικότητά του και παρουσιάζει με συντομία τις δραστηριότητες του Κωσταρέλλη.

Πρωτότυπο. ASV, *Inquisitori di Stato*, busta 514, fasc. « *Dispacci dai consoli in Messina (1774 -1785)*», αναφορά του Anselmo Perelli στις 12 Απριλίου 1774.

(φ.α^ρ) *Illustrissimi ed eccellentissimi signori signori patroni colendissimi*

Dovendo a momenti partirsi da qui per Livorno un Greco abitante in questa, dicendosi che egli debba pur anche trasferirsi in codesta Serenissima Dominante, stimo che non sia fuor di proposito di dar all' Eccellenze Vostre una piena cognizione del medemo.

Il fu Emanuel Custarelli nativo di Gianina, il quale si stabili in questa città, e fece più che mediocri fortune col commercio, fu padre del suddetto Greco, che si chiama Silvestro, uomo di circa 45 anni, di bassa statura, di molto talento, e dotato dalla natura di una non ordinaria eloquenza, sottile nei suoi argomenti, coi quali tal volta si sforza a persuadere che il nero sia bianco; e siccome egli è alquanto versato nell' istoria e scolastica filosofia, è appieno persuaso d' esser anche espertissimo nell' arte di governare, a tal segno che deffinitivamente, sopra qualunque politico particolare, quasi ex cathedra, da la sua deffinitiva opinione, quale pretende che sia appresa come sentenza. Egli è in molto credito fra tutti li Greci Ottomani e Veneti, non solo abitanti in questa piazza, i quali lo riconoscono per loro capo in tutte le occasioni, ma ancora è in stima presso quelli abitanti nella Morea, Arcipelago ed isole Venete, con i quali tiene corrispondenza ed è anche conosciuto dalli principali Greci dimoranti in codesta Dominante, in particolare da codesto Maruzzi.

---

* Τα έγγραφα δημοσιεύονται με διορθώσεις στη στίξη, στην κεφαλαιογράφηση και στο χωρισμό των λέξεων. Οι βραχυγραφίες αναλύονται σιωπηρά.

Estese maggiormente le di lui aderenze nell' occasione del passaggio delle navi Moscovite in questi mari, mediante le raccomandazioni di Antonio Papà abitante in Trieste, e di altri, per le quali fu considerato dai comandanti della squadra sudetta, i quali si prevalgono del medesimo nell' occasione che passano per questo porto o altri della Sicilia: il medesimo li ha forniti non solo delle proviggioni che le furono permesse dal Sovvrano, ma ancora con dei furtivi imbarchi di grani, e farina posta in botti spedite alla squadra stessa; strinse corrispondenza di carteggio con il conte Alessio Orlof ed altri minori comandanti delle navi Russe, fornendoli di avisi e di quelle cognizioni che credea necessarie di comunicarle. Si carteggia con tutti coloro che in questo passaggio assunsero l' impegno di servire i Moscoviti nelli rispettivi porti esteri. E da una lettera ricevuta dall' agente per suddetta nazione in Malta, pigliò origine questa di lui partenza per Livorno.

(φ.α^v) Supera tutti gl' altri Greci nel fanatismo in favore dei Moscoviti. Egli li decanta con le parole ed in scritto per tanti angeli scenduti dal cielo per liberare la cristianità dal giogo de Turchi, si sforza di persuadere di quanta utilità sarebbe a tutte le nazioni Europee la disfatta dell' Ottomano impero, con la ripristinazione dell' antico Greco; dice che li Moscoviti sono la gente più amabile del mondo, li rappresenta come tanti eroi del presente secolo e degni di acquistare il dominio dell' universo.

Nell' istesso tempo però che è un disprezzatore di tutti gl' altri Principi, egli è anche un accerimo nemico della nostra nazione. Motivo per cui dubitando io, che costui, come è facile, potesse anche portarsi in codesta, atteso il suo fanatismo per li Russi, e particolar avversione al Veneto governo. Il zelo di suddito m' indusse nell' attuali circostanze ad avanzare all' Eccellenze Vostre questo mio umilissimo foglio, affinché Elle a quali son affidati i più delicati affari del interno governo, venissero in piena cognizione del sogetto. Che è quanto stimo necessario di umiliarle e faccendole una profonda riverenza, con il dovuto ossequio mi do l' onore di rassegnarmi.

Dell' Eccellenze loro

Messina li 12 Aprile 1774.

*Illustrissimi ed Eccellentissimi Signori
Inquisitori di Stato.*

Venezia

*Umilissimo divotissimo ossequiosissimo servitore e suddito
Anselmo Perelli console Veneto.*

ΕΓΓΡΑΦΟ Β

Περίληψη.- Ο πράκτορας της Βενετίας Angelo Tamiazzo αναφέρει στους Inquisitori di Stato την άφιξη του Συλβέστρου Κωσταρέλλη στη Βενετία, την οικία που έμενε και τις επαφές του εκεί.

Πρωτότυπο. ASV, *Inquisitori di Stato*, busta 633, fasc. ετών 1772-1774, αναφορά του Α. Tamiazzo στις 9 Μαΐου 1774.

Illustrissimo signor signor patron colendissimo

1774 - 9 Maggio

Usate le comandate diligenze per rintracciare se sia arrivato nella Serenissima Dominante lo indicato Greco Silvestro Custarelli, ho rilevato da un Greco mio amico esser egli capitato da Livorno con altri Greci nel fine della passata settimana e che egli è alloggiato in casa d' altro pur Greco chiamato Cristo Zoane. Da un familiare di casa Maruzzi ho uguale riscontro e vengo assicurato che il suddetto Silvestro Custarelli è intrinseco del Maruzzi, dal quale vi si porta ogni giorno e mi ha individuato esser il Custarelli proveniente da Giannina siccome lo è il Maruzzi; perciò rassegnò immediate a Vostra Signoria Illustrissima la notizia comandata e le bacio umilmente le vesti.

A[ngelo] T[amiazzo]

ABSTRACT

UNKNOWN EPIROTIC LIVING ABROAD : SYLVESTROS KOSTARELLIS AND HIS ACTION DURING THE "ORLOV EVENT"

by
Vassilis Kolios

This essay presents Sylvestros Kostarellis' action, a living abroad man from Ioannina, during the "Orlov events". He was an important member of a Greek agents' net – mostly from Epirus – who used to have as basis several Italian towns and cooperated with the Russians. Kostarellis, who lived in Messina of Sicily, was the basic responsible for supplying the ships of the Russian fleet on their route Leghorn – Aegean. He exchanged letters with Aleksey Orlov and other officials of the Russian fleet, letting them know everything they were interested in. His rhetorical skills were remarkable and he was appreciated by a lot of Greeks.

Two documents are published about Kostarelli's personality and action. These documents can be found in the State Archives of Venice.

